

06.05.2021

Professori Lassi Linnanen kirjallinen asiantuntijalausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan kokoukseen 07.05.2021

Aihe: VNS 3/2020 vp Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta: Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa.

Talouden rooli kestävyysmurroksessa: kestävyystieteen näkökulma

Yleistä

YK:n globaali kestävän kehityksen raportti (2019) nosti talousmurroksen yhdeksi kuudesta murrospolusta, jonka toteutuminen on edellytys siirtymälle kestävän kehityksen suuntaan. Yhteiskunnan kestävyysmurroksen keskeisessä roolissa on talouden murros, joka vaikuttaa eri järjestelmiin (ruoka, energia, kaupungistuminen, luonnonjärjestelmät, ihmisten hyvinvointi) ja ilmiöihin (eriarvoisuus, ilmasto, biodiversiteetti, jätteet) monien vipuvoimien (hallinta, rahoitus, yhteisöt, kansalaiset, tutkimus) kautta. Se, miten talouden kehityksen tuoma hyöty ja aiheutuneet kustannukset jaetaan, vaikuttaa olennaisesti kestävyysmurroksen oikeudenmukaisuuteen, sen hyväksyntään ja eri toimijoiden motivaatioon olla mukana murrosta edistämässä.

Kestävyystiede perustuu tieteidenvälisyyteen, jossa kytketään yhteen eri tieteenalojen näkökulmia ja luodaan niistä yhteistä ymmärrystä. Jotta talouden kestävyysmurrosta voidaan tukea, edellyttää se useiden eri tieteenalojen tietoa ja vuorovaikutusta suhteessa aiempaan tietoon. Keskustelun talouden kysymyksistä tulee tähdätä yhteisen ymmärryksen luomiseen eikä keskustelua voida rajata vain taloustieteen sisäiseksi tehtäväksi. Suomen kestävyyspolitiikkaa arvioinut Polku-hanke (2019) suositteli julkista keskustelua oikeudenmukaisesta ja luonnon kantokyvyn rajat huomioon ottavasta talousjärjestelmästä, jonka avulla Agenda2030 -tavoitteet on mahdollista saavuttaa. Poliittisen ja muun yhteiskunnallisen päätöksenteon avuksi on otettava asiantuntijoita, jotka ymmärtävät yhtäältä luonnon asettamat rajat ja toisaalta tuntevat ihmistieteitä kyllin hyvin ymmärtääkseen hyvinvoinnin edellytyksiä laajemmin kuin kulutusfunktion näkökulmasta. Näin saadaan hyödynnettyä kestävyystieteen tarjoamaa kokonaisvaltaisempaa systeemiymmärrystä.

Talouden rattaat eivät pyöri ilman luontoa

Kestävyystiede on osoittanut, että nykytalous on ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväntöntä sekä kansallisella että globaalilla tasolla. Perinteiset taloustieteen mallit eivät pysty systemaattisesti hahmottamaan ympäristön rajoitteita ja linkittymistä kulutukseen, kasvuun, ja työn tekemiseen. Nykyiset valtavirtaisen taloustieteen mallit perustuvat oletukselle, että yhteiskunnat toimivat erillään luonnosta: luonto lasketaan talouden piiriin vasta, kun otamme luonnonvaroja käyttöömme ja luomme niistä erilaisia tuotteita. Elämälle välttämättömiä ekosysteemejä, luonnon monimuotoisuutta ja niin kutsuttuja ekosysteemipalveluja ei arvoteta.

Kansainvälisesti paljon huomiota saanut Dasgupta-raportti (2021) osoittaa taloustieteen käsittein, että ihminen ja talous ovat riippuvaisia luonnosta. Ilmastokriisi samoin kuin luonnon resurssien ja luonnon monimuotoisuuden väheneminen uhkaavat ihmiskunnan elämää niin vakavalla tavalla, että ne tulisi ottaa talouspolitiikan lähtökohdaksi ja mallien osaksi samalla pieteetillä kuin talouskasvu, kulutus ja työllisyys. Monimuotoiset ja toimivat ekosysteemit ovat perusta sille, että niitä voidaan hyödyntää kestävästi raaka-aineen, ruoan ja energian tuotannossa. Olemme niistä täysin riippuvaisia.

Ylikulutus ja ekologinen velka ovat talouden rakenneongelma

Ylikulutus on kasvuriippuvaisen talouden rakenneongelma. Kaikki yhteiskuntamme instituutiot on suunniteltu aikakaudella, jolloin resurssien ehtyminen ja kasvavat päästöt eivät ole olleet rajoittavia tekijöitä. Kulutuksen eetos on syvälle sulautunut kulttuuriimme. Identiteettimme rakentuu paljolti kulutuksen kautta. Asumis-, liikkumis-, ravintoratkaisuillamme ja hankkimillamme tavaroilla ja palveluilla ilmaisemme itseämme naapureillemme, kollegoille, ystäville, tuntemattomille, ja jopa itsellemme.

Kestävyystiede on yhä selvemmin pystynyt osoittamaan sen epämukavan totuuden, että käytettyjen eurojen ja aiheutettujen ympäristövaikutusten välillä on suora yhteys. Mitä varakkaampi olet, sitä enemmän aiheutat ympäristölle haittaa. Globaalissa katsannossa keskituloinen suomalainen on varakas ylikuluttaja. Iso osa kulutuksemme ympäristövaikutuksista on lukittu ihan tavallisiin asioihin. Kulutuksen ympäristövaikutuksia voidaan vähentää vain vähän valitsemalla ympäristöystävällisempiä tuotteita, jos kulutuksen kokonaismäärä pysyy ennallaan.

Ekologinen velkaantumisasasteemme on tämän vuoden luvuilla 265% (laskettu ekologien jalanjäljen perusteella). Luku on hurja, jos vertaa sitä muuhun velkaantumiseen: valtion velkaantumisasaste on 53% (talousarvioesityksen 2021 perusteella) ja kotitalouksien velkaantumisasaste tällä hetkellä 134% (Suomen Pankin tilastot). Valtion velassa prosenttiyksiköiden lisäys aiheuttaa laajaa poliittista keskustelua ja velkavahdintaa, kun taas ekologisen velan siirtäminen ylisukupolvisesti ei ollenkaan nouse keskustelupöytiin. Syynä lienee se, että rahallinen velka pitää maksaa takaisin, koska velkojalla on vahva oikeus periä velka takaisin ja velallisella on sovittu lyhennysohjelma. Ekologisen velan sen sijaan omistavat tulevat sukupolvet, joiden oikeutta velan takaisinperintään ei valvo kukaan.

Ekologinen velka voi silti muuttua rahalliseksi. Koska COVID-19 -pandemian juurisyy on ekologinen, voidaan koronaviruksen aiheuttama valtion lisävelanotto katsoa ekologisen velan ensimmäiseksi erääntyneeksi eräksi.

Mitä mitataan, sitä johdetaan

Yhteiskunnalliset kestävyyspyrkimykset edellyttävät pitkäjänteistä, yli vaalikausien ulottuvaa perspektiiviä. Tämän mahdollistamiseksi olisi oleellista, että kestävä kehityksen agenda otetaan kaiken päätöksenteon, suunnittelun ja budjetoinnin perustaksi niin julkisella kuin yksityiselläkin sektorilla. Talouden kykyä hyvinvoinnin tuottamiseen kuvaavien mittareiden käyttöönotto on keskeinen edellytys kestävä kehityksen politiikalle. Taloudellinen kestävyys nostetaan liian helposti itseisarvoiseen asemaan, jolla hämärretään sitä, että talouden tehtävä on palvella hyvinvoinnin rakentamista ekologisen kestävyuden antamissa rajoissa. BKT:n lisääntyminen ei enää kuvaa hyvinvoinnin lisääntymistä Suomessa. Laajemmin ja osuvammin hyvinvoinnin muutoksia kuvaavia mittareita ei hyödynnetä. BKT:n rinnalle on syytä ottaa käyttöön uusi tai uusia mittareita hyvinvointi- ja kestävyysvaikutusten mittaamiseksi, kuten esimerkiksi Kestävä taloudellisen hyvinvoinnin indeksi ISEW ja Aidon kehityksen indikaattori GPI. Silloin mittaus kohdistuisi välineen sijasta päämäärään.

Globaalin talouden olosuhteissa kestävyyspyrkimysten maakohtaisen tarkastelun rinnalle olisi hyvä saada planetaarista ajattelua. Pelkästään maan rajojen sisäpuolella tapahtuva tarkastelu johtaa vääristyneeseen kokonaiskuvaan. Esimerkiksi keskivertosuomalaisen vesijalanjäljestä muodostuu nykyään 49 prosenttia maamme rajojen ulkopuolella. Suomalaisen kuluttamien maataloustuotteiden

tuottamiseen tarvittavasta viljelymaasta noin 40 % on Suomen ulkopuolella, etenkin muualla Euroopassa ja Etelä-Amerikassa. Ruokaan käytettävät raaka-aineet vaikuttavat merkittävästi maankäyttöön muualla maailmassa, jolla on merkittäviä sosiaalisia ja biodiversiteettiin kohdistuvia vaikutuksia. Myös Suomen hiilidioksidipäästöistä on ulkoistettu huomattava osa. Toisaalta globaalisti toimivat luonnonjärjestelmät ja niiden toimintakyky vaikuttavat suomalaisten terveyteen ja sitä kautta kansantalouteen.

Yksi vaihtoehtoinen tapa tarkastella talouden toimintaa on niin sanottu kohtuullisuusnäkökulma. Kohtuullisuus määritellään kestävyystieteessä laaja-alaisesti: "Kohtuullisuutta on ympäristölle haitallisten tavaroiden ja palvelujen kysynnän tai käytön vähentäminen, jolla saavutetaan henkeä kohti lasketut kulutustasot, jotka varmistavat päästöjen ja luonnonvarojen käytön pysymisen luonnon kantokyvyn rajoissa." Mitä kulutusta sitten tarvitsemme? Kohtuullisuustarkastelun avulla voimme nostaa esiin monia oleellisia kysymyksiä ja paljastaa kulutusriippuvaisen yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat, joita yksittäinen kuluttaja ei voi ratkaista. Mitkä ovat välttämättömiä tarpeita, mitkä ylimääräisiä haluja, ja kuka ne määrittää? Mitkä kulutuksen päästöt todella tarvitaan ja mitkä voidaan välttää? Mikä on kohtuullisen kuluttamisen taso?

Hyvinvointia tuottavasta kestävästä taloudesta tulisi aloittaa avoin ja monitieteinen yhteiskunnallinen keskustelu. Talouskasvun tavoittelu sinänsä on linjassa Agenda2030:n kanssa. Suomen kaltaisessa, globaalissa mittakaavassa vauraassa maassa nojautuminen talouskasvupakkoon aiheuttaa kuitenkin ristiriitaisuuksia kestävä kehityksen edistämisen kanssa. Tutkimus- ja seurantatiedon perusteella nykymuotoisen talouskasvun jatkuminen ei mahdollista kehitystä, jolla voitaisiin alittaa Suomen kestävyysvajeen ydin: ympäristön kantokyvyn rajat. Mikäli talouskasvun tavoittelussa pitäydytään, on huolehdittava, että sen saavuttamiseksi ei sallita eriarvoistumisen kasvua, sillä laajojen kansainvälisten raporttien perusteella eriarvoistunut ja eriarvoistuva yhteiskunta eivät tue talouskasvua.

Mallimaa menestyy maailmalla

Tosiasiaperusteinen lähestyminen tunnistaa luonnon elinvoimaisuuden ihmisen olemassaolon edellytykseksi ja jokaisen ihmisen luovuttamattomasta ihmisarvosta kiinnipitämisen lujan yhteiskunnan välttämättömäksi edellytykseksi. Nämä kaksi mainittua asiaa ovat itsessään arvokkaita toisin kuin talous, joka on väline. Hyvin selvää on, että vuonna 2030 puhutaan huomattavasti voimallisemmin ilmastomuutoksesta, luonnon monimuotoisuuden köyhtymisestä ja luonnonvarojen hupenemisesta kuin nyt. Se maa, joka näitä ratkaisuja kehittää ensimmäisten joukossa, ja joka rakentaa kahden- tai monenkeskistä luottamuksellista yhteistyötä kestävyiden edistämisen keinoissa globaalisti, hyötyy myös itse niistä eniten, sillä skaalautumispotentiaali on globaali.